

Apaurin

Povijest je onoliko zanimljiva koliko je možemo dovesti u vezu sa sadašnjošću. Tražeći u suvremenim pojavama dublje vremenske korjenove, nova će kolumna ponuditi virtualni abecedarij ili minijaturni leksikon povijesti medicine, s time da će teme, naravno, biti proizvoljno birane – ponekad prigodno, ponekad logikom povezanosti s našim krajevima. Locirajući zbivanja u elitno lječilište tadašnje Austro-Ugarske – Opatiju – prvi članak u ovom nizu pripovijeda o Leu Henryku Sternbachu (1908-2005), izumitelju diazepama (*Valium*, u nas bolje znan kao *Apaurin*), sinu opatijskog ljekarnika Michaela Abrahama Sternbacha, koji je, pak, patentirao *Lauro*, *Ovol* i druge pripravke.

Lijek pod ovim zaštićenim nazivom bio je i jest dijelom mnogih kućnih apoteka. Ime je izvedeno od grč. *a(neu)* = bez + lat. *pavor* / tal. *paura* = strah, dakle, „lijek protiv straha“. Liječnicima i korisnicima je poznato da se, kao prvi u nizu benzodiazepina, rabi kao sredstvo za smirenje, umanjeње tjeskobe, otklanjanje nesanice i konvulzija. Pod imenom *Apaurin* proizvodi ga od 1960-ih slovenska *Krka*, dok ga drugi proizvode pod raznim varijacijama generičkog imena *Diazepam* (*Alkaloid*, *Jadran – Galenski laboratorij*), *Normabel* (*Belupo*), *Antenex* (u Australiji) ili *Valium* (najstarije zaštićeno ime *Hoffmann-La Rochea*). Vlasnik patenta pojednostavljenog postupka sinteze diazepama bio je, pak, Franjo Kajfež (1936-2004), župan Krapinsko-zagorske županije, ministar energetike i industrije Republike Hrvatske i vlasnik dvorca Miljana u Hrvatskom zagorju.

I dok je *Apaurin* poznat svakoj bakici, a o njemu se na internetu mogu naći pjesme i blogovi, malo tko, uključujući i liječnike, zna da je izumitelj diazepama, Leo Henryk Sternbach, ponikao s naših prostora. Da bismo se snašli u priči o njemu, međutim, moramo se načas osvrnuti na posebnost grada u kojemu je ugledao svjetlo dana – Opatije.

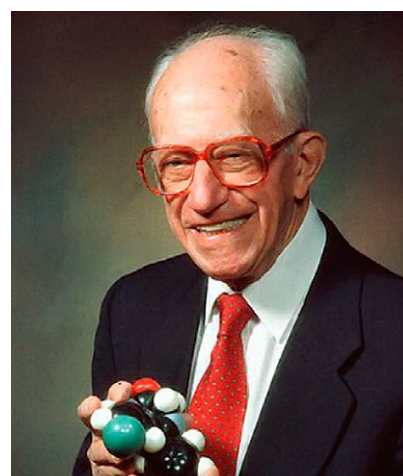
Kao prva u nizu tema povijesnomedicinskog leksikona odabrana je nautuknica „Apaurin“ koja iznosi manje poznatu priču o izumitelju diazepama, Leu Henryku Sternbachu (1908–2005), u prvom redu o njegovom rođenju i najranijem djetinjstvu u Opatiji, kao i o njegovu ocu Michaelu, također inovativnom ljekarniku. Radi povijesnog konteksta nudi se kratki prikaz Opatije s početka 20. stoljeća, njene nagle ekspanzije kao lječilišta te pozornice liječničkih i ljekarničkih patenata.

dr. sc. Amir Muzur,

izvanredni profesor i pročelnik Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Neki imaginarni putnik kroz vrijeme mogao bi reći da je Opatija prije nepunih stotinu godina u najvećoj mjeri nalikovala ovoj današnjoj. Ali pogriješio bi: pod istim fasadama i među istim perivojima prije stotinjak godina bujalo je stjecište europske aristokratske, političke i umjetničke elite. Zahvaljujući prvenstveno (ali ne i isključivo) trima figurama – dvojici rođenim Bečanima, generalnom direktoru Društva južnih željeznica, Friedrichu Juliusu Schüleru, i predsjedavajućem Lječilišnog povjerenstva (od 1899) Juliusu Glaxu¹, te Vološčaku, gradonačelniku (od 1895) Andriji Štangeru² – Opatija je u tri desetljeća svog zasad najvećeg uspona (1884-1914) izgradila više desetina hotela i vila, uredila nekoliko prvorazrednih parkova, riješila pitanje odvoza i spaljivanja smeća (na Preluci), elektrifikaciju, telefoniju, vodovod i kanalizaciju (barem za glavnu ulicu), lokalni transport (tramvaj, koji je od 1908. vozio od Matulja do Lovrana), groblje i, uopće, infrastrukturu koja je u ta vremena smatrana uzornom.

Sve to bilo je u službi glavne gospodarske orijentacije tadašnje Opatije – zdravstvenog, lječilišnog, medicinskog turizma ili *wellnessa*. Postavši 1889. posebnim zakonom s potpisima cara Franje Josipa I. i premijera grofa Taaffeja, i službeno „kurortom“, Opatija se našla pred problemom

Leo Henryk Sternbach

pred kojim se nalaze manje-više svi ambiciozni poduzetnici svih vremena: kako se izboriti za vlastitu nišu na prezasićenom tržištu, privući pažnju i zasjeniti konkurenciju.

Treba reći da je Opatija vrhunski odgovorila na ovaj izazov: zahvaljujući agresivnom lobiranju, botaničarske i putopisne priče o opatijskom djevičanskom gaju čitale su se u svim boljim bečkim salonima, a serija autoritarnih liječnika kalibra Schröttera von Kristellija, osnivača prve laringologijske katedre na svijetu, Virchowa, Billrotha, Felicea Giacicha, pionira pomorske medicine i tolikih drugih, dokazivala je u svojim izvješćima ljekovite učinke opatijskog morskog aerosola i pro-

¹Više o Glaxu u: Aleš Fischinger, Duša Fischinger i Janez Fischinger, „Health resort Opatija and its headmaster Professor Julius Glax (1846-1922)“, *Acta medico-historica Adriatica* 5, br. 1 (2007): 43-54.

²Vidi elementarne biografske podatke o ovoj trojici u: Amir Muzur, *Opatija-Abbazia: itinerari za istraživače i radoznale* (Rijeka/Opatija: Adamić/Turistička zajednica Grada Opatije/Grad Opatija/ Liburnia Riviera hoteli, d.d., 2001.), 28-31.

pagirala u svojim pismima vlastito oduševljenje ovdašnjom klimom i vegetacijom. Rezultat ovakve kampanje bilo je probijanje Opatije na drugo mjesto po posjećenosti među k. u. k. destinacijama (prvo su zadržali Karlovy Vary). Najveći doprinos takvom imidžu dali su posjeti nekoliko careva, kraljeva, prinčeva, stjecanje ili građenje vila nekih četrdesetak grofovskih i vojvodskih familija koje i danas „drmaju“ Europom, boravci barem sedam nobelovaca (Einstein), pisaca (Joyce, Čehov), kompozitora (Mahler, Puccini), boksača (Carnera), opernih pjevača (Gigli), plesačica (Duncanova), komičara (Chaplin), da ne govorimo o sastancima na vrhu u koje su bile uprte oči čitavog informiranog svijeta (Franjo Josip i Vilim).³ *Last but not least*, preporuke Opatije kao idealnog mjesta za liječenje živaca i drugih boli mogle su se čuti diljem europskih ordinacija, pa i u onoj bečkog profesora Sigmunda Freuda.

Na tako „pripremljeni“ teren jasno je da su počele pristizati desetine liječnika iz srednje i istočne Europe i otvarati specijalističke sanatorije i ordinacije. Među prvima je, još 1884., ordinaciju otvorio mađarski Židov Albert Szemere (1846-1922), a prvi sanatorij (*Quisisana*, danas hotel *Opatija*), ako ne računamo prvi opatijski hotel *Quarnero/Kvarner*, prvotno zamišljen kao sanatorij za plućne bolesnike, podigao je Ignaz Schwarz kapitalom svog tasta, štajerskog pivničara Reininghausa.⁴ U probijanju Opatije na lječilišne karte Europe, ali i u vlastitom proboju na dinamičnoj internoj opatijskoj „tržnici“, i ljekarnici su morali pokazivati visok stupanj domišljatosti i mara.

Leo Henryk Sternbach rodio se u takvoj Opatiji. Polazio je ovdje osnovnu njemačku školu, a u vrijeme Prvog svjetskoga rata, u oskudici koja nije dozvoljavala zapošljavanje pomoćnika, pomagao ocu, ljekarniku, u obiteljskoj apoteci. S trinaest će godina zauvijek odseliti iz Opatije – najprije u Villach, onda u Graz, potom u Bielsko-Bialu i Krakov (gdje će diplomirati), a 1941. sklonit će se pred nacistima u Montclair u New Jerseyju u SAD-u, gdje će u dubokoj starosti dočekati i preseljenje na bolji svijet.⁵

Leo Sternbach će za *Hoffmann-La Roche* razviti diazepam oko 1963., kao drugi benzodiazepin (prvi je ušao u povijest 1960. kao *Librium*).

Otac izumitelja *Valiuma* za lokalnu ljekarničku povijest nije manje interesantan: Michael Abraham Sternbach, Židov rodom iz Galicije, po riječima vlastitog sina, „poslan je na studij farmacije vjerojatno zato što je bio slab đak, budući da je farmacija trajala samo tri godine“. Diplomiravši u Lvovu, radio je kratko u Krakovu, a potom otvorio ljekarnu u ekspanzirajućoj Opatiji, gdje je upoznao i 1907. oženio mađarsku Židovku Pirošku-Piri Cohn, koja je dolazila u Opatiju u vilu svojih roditelja. Sternbachovi su u Opatiji ljekarnu kupili od Kromira & Poriza, a izgleda da su je vodili, barem u početku, zajedno s ljekarnikom Camusom, i to u prostoru kompleksa bazara *Mandria* (na mjestu današnje kavane zatvorenog hotela *Paris*). U ovom je bazaru djelovala još i pošta (do 1913), restoran *Barbini*, Husova košer-mesnica, Körausova staklarija, kao i trgovine suvenirima Palestinaca Abu-Khalila i Kadischeva muzikalijama.⁶ Sternbachovi su, pak, živjeli pedesetak metara niže, na glavnoj ulici, u unajmljenom četverosobnom stanu u vili koja je nosila ime *Jadran*, odnosno *Gemma*. Osim po predsjedanju opatijskom Židovskom općinom⁷ (od 1923. do napuštanja Opatije i preseljenja u Krakov, ljeti 1926., pod pritiskom talijanske uprave i loše ekonomske situacije),

Bazar Mandria u kojemu su Sternbachovi imali ljekarnu (zgrada danas ne postoji; na njenom mjestu je zatvoreni hotel Paris)

Sternbach Stariji ostat će zapamćen po patentiranju pastila na bazi ovalcitina (*Ovol*; danas prihvaćen kao bezopasan, ali i neučinkovit dodatak hrani), kao i po drugom svom izumu, *Laurolu*, „opatijskoj rakiji s morskom vodom“, baziranoj na ekstraktu lovorovog lišća i propisivanoj za dermatološki tretman reumatizma, ublažavanja boli, smirivanje živaca, otvrdnuće kože, ispiranje ustiju, njegovanje kose i protiv uboda komaraca.

Na rodnoj kući Lea Henryka Sternbacha danas stoji mramorna spomen-ploča, postavljena u povodu održavanja skupa posvećenog Sternbachu u režiji hrvatskog predstavništva tvrtke *F. Hoffmann-La Roche*. Ploča je postavljena na zid u posljednji čas, tek koji sat pred otkrivanje kojemu je prisustvovao i današnji ministar obrazovanja, znanosti i sporta dr. sc. Željko Jovanović, tada djelatnik *Rochea* (štoviše, najprije je bila postavljena na susjednu kuću, ali je greška otklonjena prije no što su gosti išta primijetili). Prolazeći kraj terase picerije „Roko“, na kojoj objeduju ne sluteći turisti, čovjek se ne može oteti dojmu da genij za svoju pojavu i za svoj kasniji usud ponekad odabire doista neobična mjesta.⁸

³Vidi opširniji popis u: Amir Muzur, *Zlatna knjiga gostiju Opatije* (Opatija: Turistička zajednica Grada Opatije, 2004.).

⁴Cf. Amir Muzur, *Kako se stvarala Opatija: prilozi povijesti naseljavanja, grada i zdravstvenog turizma* (Opatija/Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Opatija/Grad Opatija/Naklada Benja, 1998.), 143-144.

⁵Alex Baenninger et al., *Good Chemistry: The Life and Legacy of Valium Inventor Leo Sternbach* (New York: McGraw-Hill, 2004), 9-18; Bernd Mader, „Mother's little helper“, *Österreichische Apotheker-Zeitung* 64, br. 16 (2010): 920-921.

⁶Cf. Boris Zakošek, *Opatijski album: dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta* (Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2005), 236.

⁷Sanja Simper, „Dr. Leo Henryk Sternbach's childhood in Opatija“, *Acta medico-historica Adriatica* 5, br. 1 (2007): 99 (91-104).

⁸Dio ovoga članka objavljen je, u prijevodu na slovenski Zvonke Zupanič Slavec, pod naslovom „Opatija – evropsko semjišče zdravniških in lekarniških idej in patentov s konca 19. in z začetka 20. stoletja“, *Zdravniški vestnik* 80 (2011): 860-864.